

หน่วยที่ 8

ห้องสะอาด

อาจารย์สุวัชร บัวเยี่ยม

แนวคิด

1. ในสภาพแวดล้อมการทำงานนั้นจะมีอนุภาคหรือสิ่งปนเปื้อนอยู่ในอากาศ ได้แก่ ผง ฝุ่นละออง และเชื้อจุลินทรีย์ต่างๆ ซึ่งอนุภาคหรือสิ่งปนเปื้อนเหล่านี้อาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพของการผลิต ผลิตภัณฑ์ หรือการให้บริการได้ ในกระบวนการผลิตหรือการให้บริการบางประเภทจึงจำเป็นต้องมีการควบคุมสิ่งปนเปื้อนในอากาศภายใต้สภาวะแวดล้อมที่สะอาด หรือห้องสะอาดที่มีคุณลักษณะตามระดับมาตรฐานความสะอาด และมีการควบคุมสภาวะแวดล้อม เช่น อุณหภูมิ ความชื้น และความแตกต่างของความดันตามที่กำหนด
2. การออกแบบห้องสะอาดให้ได้ตามระดับชั้นของความสะอาดตามที่ต้องการ จะต้องเลือกเทคนิคที่เหมาะสมในการป้องกันปัญหาการปนเปื้อนภายในห้องสะอาด ซึ่งประกอบด้วย การใช้มาตรการทางด้านอากาศพลศาสตร์ เพื่อปรับสภาพของอากาศและเคลื่อนย้ายอากาศอย่างเหมาะสม และการใช้การปิดกั้นทางกายภาพ เพื่อปกป้องผลิตภัณฑ์และผู้ปฏิบัติงานจากการปนเปื้อน
3. การที่จะรักษามาตรฐานของห้องสะอาดให้มีระดับชั้นของความสะอาดตามที่ได้ออกแบบไว้ตลอดการดำเนินงานให้ได้นั้น จะต้องมีการควบคุมปริมาณอนุภาคภายในห้องสะอาดไม่ให้มีจำนวนเกินตามที่มาตรฐานกำหนดไว้ ซึ่งอุปกรณ์ที่มีความจำเป็นจะต้องใช้สำหรับห้องสะอาดจะต้องมีครบและได้รับการบำรุงรักษาอยู่เสมอ มีขั้นตอนการปฏิบัติที่ดี และมีกฎระเบียบในการปฏิบัติงานในห้องสะอาด รวมถึงการฝึกอบรมให้กับบุคลากรที่ปฏิบัติงานด้วย

ตอนที่ 8.1

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับห้องสะอาด

แนวคิด

1. ห้องสะอาด หมายถึง ห้องที่มีการออกแบบ การก่อสร้าง และการใช้งาน ที่มีการควบคุมจำนวนอนุภาค และปัจจัยอื่นๆ เช่น อุณหภูมิ ความดันอากาศ ความชื้น ให้เป็นไปตามชนิด/มาตรฐานของห้องสะอาดนั้น และจะต้องมีการเฝ้าระวังโดยการติดตามตรวจสอบความสะอาดของห้องให้อยู่ในเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตลอดระยะเวลาการใช้งาน หลักการที่สำคัญของห้องสะอาดมี 4 ประการ คือ การป้องกันอนุภาคและมลสารจากภายนอกเข้าไปในห้อง การป้องกันการสะสมของอนุภาคและมลสารภายในห้อง การป้องกันการก่อให้เกิดอนุภาคและมลสารภายในห้อง และหากมีอนุภาคและมลสารเกิดขึ้นภายในห้อง ต้องรีบกำจัดออกไปทันที
2. ห้องสะอาดมีหลายชนิด ซึ่งหากแบ่งตามลักษณะการใช้งาน จะแบ่งได้เป็น 3 ชนิด คือ ห้องสะอาดทางอุตสาหกรรม เป็นห้องสะอาดที่ใช้กับอุตสาหกรรมการผลิตอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ ไมโครชิพ อุตสาหกรรมการผลิตสี พลาสติก และสารเคมีต่างๆ ห้องสะอาดทางชีววิทยา เป็นห้องสะอาดที่ใช้กับอุตสาหกรรมการผลิตยา ห้องปฏิบัติการทางด้านชีววิทยา ห้องผ่าตัด เป็นต้น และห้องสะอาดที่เกี่ยวข้องกับชีววัตถุอันตราย เป็นห้องสะอาดที่ใช้กับห้องปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับเชื้อโรค เช่น เชื้อไวรัส หรือสารที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ
3. ในการใช้ห้องสะอาดนั้น ผลิตภัณฑ์และกระบวนการ จะต้องเหมาะสมกับลักษณะของสิ่งแวดล้อมภายใต้การควบคุมภายในห้อง ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีการจำแนกระดับชั้นความสะอาดของห้องสะอาดตามมาตรฐานหลายชนิด มาตรฐานที่ใช้กันทั่วไป ได้แก่ Federal Standard 209, ISO 14644-1: 1999 และ EU GMP ซึ่งไม่ว่าจะเป็นมาตรฐานใดก็ล้วนแล้วแต่กำหนดไว้ว่าจะต้องตรวจวัดจำนวนและขนาดของอนุภาคในอากาศต่อหน่วยปริมาตรอากาศภายในห้องสะอาดเป็นเกณฑ์สำคัญ

กิจกรรม 8.1.1

คุณสมบัติเฉพาะของห้องสะอาดมีอะไรบ้าง

แนวตอบกิจกรรม 8.1.1

คุณสมบัติเฉพาะของห้องสะอาด ประกอบด้วย

1. ความสะอาด โดยพิจารณาจากปริมาณหรือจำนวนอนุภาคภายในห้อง
2. อุณหภูมิที่เหมาะสม ซึ่งขึ้นอยู่กับความต้องการของกระบวนการผลิต และข้อกำหนดมาตรฐานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
3. ความชื้นสัมพัทธ์ ซึ่งขึ้นอยู่กับความต้องการของกระบวนการผลิต และข้อกำหนดมาตรฐานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
4. ความดันภายในห้องที่สูงกว่าความดันภายนอกจะมีผลในการผลักดันไม่ให้อากาศตกปรกจากภายนอกเข้ามาภายในห้องได้
5. ปัจจัยอื่นๆ ได้แก่ แสงสว่าง ระดับเสียง และความสิ้นเปลือง

กิจกรรม 8.1.2

จงใต้เครื่องหมาย ✓ หน้าข้อความที่ถูกต้อง และใต้เครื่องหมาย ✗ หน้าข้อความที่ผิด

- .....1. ห้องผ่าตัดจัดเป็นห้องสะอาดทางชีววัตถุอันตราย
  - .....2. ห้องสะอาดทางชีววิทยาจะต้องรักษาความดันห้องให้ต่ำกว่าความดันห้องข้างเคียง
  - .....3. ห้องสะอาดที่มีการไหลของอากาศตามแนวตั้งจะสามารถรักษาความสะอาดได้ดีกว่าห้องสะอาดที่มีรูปแบบการไหลของอากาศแบบอื่นๆ
  - .....4. จุดสหกรรมผลิตฟิล์มกรองแสงในรถยนต์มีความจำเป็นต้องใช้ห้องสะอาดในการผลิต
  - .....5. อนุภาคในอากาศแบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือ อนุภาคที่มีชีวิต และอนุภาคที่ไม่มีชีวิต
-

แนวตอบกิจกรรม 8.1.2

- .....✗.....1
- .....✗.....2
- .....✓.....3
- .....✓.....4
- .....✓.....5

กิจกรรม 8.1.3

การจำแนกระดับชั้นความสะอาดของห้องสะอาดที่นิยมใช้กันได้แก่มาตรฐานใดบ้าง

แนวตอบกิจกรรม 8.1.3

มาตรฐานการจำแนกระดับชั้นความสะอาดของห้องสะอาดที่นิยมใช้กัน ได้แก่

- Federal Standard 209
- ISO 14644-1: 1999
- EU GGMP

ตอนที่ 8.2

การออกแบบห้องสะอาด

แนวคิด

1. รูปแบบการไหลของอากาศภายในห้องสะอาดเป็นปัจจัยสำคัญต่อการออกแบบห้องสะอาดให้ได้ตามระดับชั้นของความสะอาดตามที่ต้องการ ลักษณะการไหลของอากาศภายในห้องสะอาดมี 3 รูปแบบ คือ การไหลของอากาศแบบราบเรียบ การไหลของอากาศแบบปั่นป่วน และการไหลของอากาศแบบผสม
2. การเลือกเทคนิคที่เหมาะสมในการป้องกันปัญหาการปนเปื้อนภายในห้องสะอาดจะต้องได้รับการพิจารณาตั้งแต่ในขั้นตอนการออกแบบห้องสะอาด วิธีการควบคุมการเคลื่อนที่ของสิ่งปนเปื้อนไปสู่พื้นที่ป้องกันทั้งกระบวนการผลิตและ/หรือผู้ปฏิบัติงานมี 2 รูปแบบ คือ การใช้มาตรการทางด้านอากาศพลศาสตร์ และการใช้การปิดกั้นทางกายภาพ เพื่อปกป้องผลิตภัณฑ์และผู้ปฏิบัติงานจากการปนเปื้อน
3. สิ่งปนเปื้อนในอากาศมีทั้งของแข็ง ของเหลว ก๊าซ และจุลินทรีย์ต่างๆ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการกำจัดสิ่งปนเปื้อนออกจากอากาศภายในห้องสะอาด เพื่อป้องกันการสะสมของสิ่งปนเปื้อนบนผลิตภัณฑ์ และกระบวนการผลิต อุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ภายในห้องสะอาด แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ อุปกรณ์ทำความสะอาดอากาศ ได้แก่ ตัวกรองอากาศ และอุปกรณ์อื่นๆ ได้แก่ ฝักบัวอากาศ แอร์ลิคอก กล่องส่งผ่าน
4. ตัวอย่างการจัดระดับชั้นความสะอาดตาม ISO 14644-4: 2001 (E) และข้อมูลรูปแบบการไหลของอากาศ ความเร็วของอากาศ และการนำไปใช้งานในพื้นที่ต่างๆ ของอุตสาหกรรมการผลิต ซึ่งในที่นี้ได้แสดงตัวอย่างการออกแบบห้องสะอาดสำหรับอุตสาหกรรมผลิตผลิตภัณฑ์บำรุงสุขภาพ ซึ่งจะมีการควบคุมการปนเปื้อนของอนุภาคและจุลินทรีย์ และการออกแบบห้องสะอาดสำหรับอุตสาหกรรมไมโครอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งในพื้นที่การผลิตมีความต้องการความสะอาดสูงมาก

กิจกรรม 8.2.1

จงใต้เครื่องหมาย ✓ หน้าข้อความที่ถูกต้อง และใต้เครื่องหมาย X หน้าข้อความที่ผิด

- .....1. unidirectional air flow คือการไหลของอากาศแบบราบเรียบ
- .....2. laminar air flow คือการไหลของอากาศแบบปั่นป่วน
- .....3. อุปกรณ์ที่ใช้ในห้องสะอาดไม่มีผลต่อการไหลของอากาศ
- .....4. ระบบการนำอากาศเข้าแบบเปิดจะมีช่องอากาศอยู่ระหว่างเพดานของห้องกับเพดานกรองอากาศ
- .....5. ระบบการนำเข้าอากาศแบบ in-line duct จะใช้เมื่อมีความจำเป็น เช่น ตัวอาคารมีข้อจำกัด

แนวตอบกิจกรรม 8.2.1

- .....✓.....1.
- .....X.....2.
- .....X.....3.
- .....✓.....4.
- .....✓.....5.

กิจกรรม 8.2.2

การควบคุมการปนเปื้อนของห้องสะอาดจากพื้นที่ข้างเคียงมีวิธีการใดบ้าง

แนวตอบกิจกรรม 8.2.2

การควบคุมการปนเปื้อนของห้องสะอาดจากพื้นที่ข้างเคียง อาจทำได้ 3 วิธี คือ

1. การแทนที่ โดยใช้อากาศที่มีความดันลบค่าที่มีความเร็วมากกว่า 0.2 เมตร/วินาที
2. ความแตกต่างของความดัน โดยรักษาความดันภายในห้องสะอาดให้สูงกว่าห้องข้างเคียง 5-20 Pa
3. การป้องกันทางกายภาพ ได้แก่ การใช้ผนังทึบ

กิจกรรม 8.2.3

ตัวกรองอากาศที่นิยมใช้ในห้องสะอาดมีอะไรบ้าง

แนวตอบกิจกรรม 8.2.3

ตัวกรองอากาศที่นิยมใช้ในห้องสะอาด ได้แก่ ตัวกรองอากาศแบบ HEPA และ ULPA

กิจกรรม 8.2.4

ข้อมูลที่จำเป็นในการออกแบบห้องสะอาดมีอะไรบ้าง

แนวตอบกิจกรรม 8.2.4

ข้อมูลที่จำเป็นในการออกแบบห้องสะอาด ประกอบด้วย

1. ชนิดการไหลของอากาศ
2. ความเร็วอากาศ
3. อัตราการเปลี่ยนอากาศ

ตอนที่ 8.3

การรักษามาตรฐานของห้องสะอาด

แนวคิด

1. องค์การระหว่างประเทศว่าด้วยการมาตรฐาน ได้กำหนดวิธีการตรวจวัดห้องสะอาดว่ามีระดับของความสะอาดเป็นไปตามระดับชั้นของความสะอาดที่จัดไว้หรือไม่ โดยการตรวจวัดจำนวนอนุภาคโดยใช้เครื่องนับจำนวนอนุภาคที่ใช้หลักการกระจายของแสงเมื่อตรวจพบอนุภาคที่แขวนลอยในอากาศ นอกจากนี้ ยังได้กำหนดระยะเวลาของการตรวจวัดแต่ละครั้งเพื่อเป็นการเฝ้าระวังไว้ด้วย
2. การควบคุมห้องสะอาดให้มีระดับชั้นของความสะอาดตามที่ได้ออกแบบไว้ตลอดการดำเนินงานนั้น จะต้องทำการควบคุมปริมาณอนุภาคภายในห้องสะอาดไม่ให้มีจำนวนเกินตามที่มาตรฐานกำหนดไว้ ซึ่งอนุภาคภายนอกที่นำเข้ามาโดยอากาศนั้นสามารถควบคุมได้โดยการซ่อมบำรุงระบบกรองอากาศ ส่วนอนุภาคที่ถูกปลดปล่อยออกมาจากเครื่องจักรที่ใช้ในการผลิตและจากผูปฏิบัติที่ทำงานภายในห้องสะอาดนั้นสามารถควบคุมได้โดยการติดตั้งระบบระบายอากาศเฉพาะที่
3. การฆ่าเชื้อจุลินทรีย์ที่อยู่ในอากาศมีความจำเป็นสำหรับอุตสาหกรรมอาหาร ยา และห้องปฏิบัติการทางชีววิทยา ในแต่ละวัน เมื่อมีการหยุดใช้ห้องสะอาดจะต้องมีการฆ่าเชื้อภายในห้อง ซึ่งวิธีการฆ่าเชื้อมีหลายวิธี เช่น การใช้หลอดไฟฆ่าเชื้อ ใช้สารฆ่าเชื้อ และการให้ความร้อน สำหรับการฆ่าเชื้อด้วยรังสีอัลตราไวโอเล็ตโดยหลอดไฟฆ่าเชื้อนี้ สามารถฆ่าเชื้อในสภาพแวดล้อมของโรงงานอุตสาหกรรมและห้องปฏิบัติการได้ดี และเป็นวิธีที่มีความสะดวกต่อการติดตั้งและการใช้งานมากที่สุด โดยมีความสัมพันธ์ระหว่างความยาวคลื่นของรังสีอัลตราไวโอเล็ตกับการฆ่าเชื้อ

ตัวอย่าง ห้องสะอาดที่มีพื้นที่ขนาด 80 ตารางเมตร ในการออกแบบห้องสะอาดได้กำหนดระดับความสะอาดไว้ที่ ISO class 5

- ความเข้มข้นของอนุภาคสูงสุดที่ยอมให้มีได้สำหรับอนุภาคขนาด ≥ 0.5 ไมครอน (D) คำนวณได้จาก

$$\begin{aligned}C &= \left(\frac{0.1}{D}\right)^{2.08} \times 10^N \\ &= \left(\frac{0.1}{0.5}\right)^{2.08} \times 10^6 \\ &= 3,517 \text{ อนุภาคต่อลูกบาศก์เมตร}\end{aligned}$$

- หาจำนวนจุดเก็บตัวอย่าง

$$\begin{aligned}NL &= \sqrt{A} \\ &= \sqrt{80} \\ &= 8.94 \text{ หรือ } 9 \text{ จุด}\end{aligned}$$

- หาปริมาณตัวอย่างอากาศ

$$\begin{aligned}V_s &= \frac{20}{C_{n, m}} \times 1,000 \\ &= \frac{20}{3.617} \times 1,000 \\ &= 5.69 \text{ ลิตร}\end{aligned}$$

กิจกรรม 8.3.1

ห้องสะอาดที่มีพื้นที่ขนาด 100 ตารางเมตร จะต้องทำการเก็บตัวอย่างอนุภาคกี่จุด

แนวตอบกิจกรรม 8.3.1

หาจำนวนจุดเก็บตัวอย่าง ได้จากสมการ

$$\begin{aligned}NL &= \sqrt{A} \\ &= \sqrt{100} \\ &= 10\end{aligned}$$

ดังนั้น ห้องสะอาดที่มีพื้นที่ขนาด 100 ตารางเมตร จะต้องทำการเก็บตัวอย่างอนุภาคจำนวน 10 จุด

กิจกรรม 8.3.2

จงยกตัวอย่างกฎข้อบังคับสำหรับห้องสะอาด

แนวตอบกิจกรรม 8.3.2

ตัวอย่างของกฎข้อบังคับสำหรับห้องสะอาด เช่น

- ต้องล้างมือบ่อยๆ
- ต้องสวมถุงมือ และสวมชุดที่กำหนด
- รักษาความสะอาดของมือและเล็บ
- ไม่หิวผมในห้องสะอาด
- ไม่ทาเล็บ
- ไม่สวมใส่เครื่องประดับ

กิจกรรม 8.3.3

รังสีอัลตราไวโอเล็ตมีประโยชน์ต่อห้องสะอาดอย่างไร

แนวตอบกิจกรรม 8.3.3

รังสีอัลตราไวโอเล็ตในช่วงความยาวคลื่น 250-260 นาโนเมตร ใช้ประโยชน์ในการฆ่าเชื้อจุลินทรีย์ในอากาศ ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับอุตสาหกรรมอาหาร ยา และห้องปฏิบัติการทางชีววิทยา เป็นต้น